

Prikaz

**Paul Krugman:
The Return of Depression Economics**

Penguin books, London, 2000., 168 str.

Svjetska je ekonomija od sredine devedesetih godina prošlog stoljeća u ozbiljnoj krizi. Paul Krugman, profesor Međunarodne ekonomije na Princeton University i publicist sa stalnom kolumnom o ekonomiji, financijama i businessu u *The New York Timesu*, bio je jedan od tih zabrinutih ekonomista koji je u ovom djelu nastojao dokučiti uzroke krize, a ujedno i upozoriti svjetsku javnost na ozbiljnost problema kako bi se izbjegli razmjeri krize iz tridesetih godina tog stoljeća.

Autor u uvodu spominje svoju zabludu kad je i sam vjerovao da je recesiju lako riješiti, i to jednostavnim smanjivanjem kamatne stope.

Kriza koju Krugman opisuje nije prva kriza nakon 1930., ali je prva neočekivana, budući da su ostale krize bile izazvane vanjskim faktorima (Yom-Kippurski rat 1973. i Iranska revolucija 1979.). Kriza je počela devalvacijom tajlandske valute bahta, pa se efektom domina proširila čitavom jugoistočnom Azijom. Krugman je naziva "Velikom recesijom", jer je to najgora kriza, za te zemlje, koja se dogodila u posljednjih 50-ak godina – iako su neki drugi autori predlagali nazive "Azijska gripa" ili "Azijska zaraza". Krugman je krizu nazivao i bahtizmom. Autor navodi da će pokušati odgovoriti na pitanja kako se to moglo dogoditi, kako se žrtva oporavlja i što činiti da se tako nešto opet ne dogodi, a ne "kako i zašto se dogodilo".

U prvom poglavlju knjige – *1. srpnja 1997.* – Krugman iznosi primjer čuvanja djece između parova u Kongresu i na tom izrazito slikovitom primjeru (kojega nekoliko puta kasnije spominje u knjizi) objašnjava kako se recesija može dogoditi i kako se s njom treba nositi. Primjer govori o mladim parovima (čak 150 njih) koji su se dogovorili da će si međusobno čuvati djecu. Izdali su stanoviti broj kupona za svaku obitelj i tim kuponima svatko je svakom plaćao čuvanje djece. Problem je nastao zato što je dosta obitelji bez planova o izlasku nastojao čuvati kupone za kasnije, tako da ni oni parovi koji su već potrošili dosta kupona nisu bili u stanju obnoviti svoje zalihe. Obitelji koje su dotad izlazile prestale su to činiti, nastojeći prikupiti kupone i počelo se događati da uopće nema parova koji izlaze već su svi željeli čuvati djecu. Udruženje parova koji međusobno jedni drugima čuvaju djecu ušlo je u recesiju.

Kroz cijelu knjigu Krugman kritizira i Međunarodni monetarni fond i njegovu ulogu u svjetskoj ekonomiji, koji ne samo da u konkretnom slučaju azijske krize nije pomogao u rješavanju problema, nego je djelomično i odmogao. Zahvaljujući njegovoj aroganciji Azijom se proširila panika koju je najgore platila Indonezija.

Autor se u drugom poglavlju – *Kratki tečaj čudesa: Azija prije krize* – prisjeća američke krize 1930. i okolnosti u kojoj je djelovala. Prisjećajući se primjera sa čuvanjem djece između parova u Kongresu, tvrdi da se loše stvari mogu dogoditi i dobrim ekonomijama. Pita se i je li azijsko ekonomsko čudo bilo samo dio iluzije čija je kriza dio stvarnosti, ili je Azija bila stvarno ekonomski moćna. Ističe da je napredak bio stvaran te navodi primjer Japana čiji ekonomski rast 1953-1970 nije nikad, ni prije ni poslije, zabilježen. Iako su neki ekonomski stručnjaci sumnjali u vjerodostojnost statističkih podataka o ekonomskom rastu u Aziji, Krugman dokazuje suprotno, tvrdeći da je rast bio stvaran, financiran uglavnom osobnom štednjom i direktnim investicijama iz inozemstva, a vrlo malo zaduživanjem. Autor na dva primjera (Sovjetski Savez, Azija) objašnjava mogućnost ekonomskog rasta bez povećanja ukupne produktivnosti, koju su teoriju mnogi osporili. Iako su neki “azijsko čudo” povezivali s religijom, autor uzroke uspjeha nalazi u iznimnoj povezanosti Vlade i businessa, koji nije bio tipično savjetodavni, već puno bliskiji, ugodan odnos suradnika.

Iako je kod većine ekonomista (treće poglavlje – *Ignorirano upozorenje: Latinska Amerika*) riječ Latinska Amerika oduvijek bila sinonim za financijsku krizu, početkom 90-ih Meksiko je bilježio odlične rezultate. Skupina mladih stručnjaka, školovanih pretežno na Harvardu i MIT-u, dobro je vodila gospodarstvo. Međutim, izostanak ozbiljnijeg ekonomskog rasta i povećanje vanjsko-trgovinskog deficita doveo je do devalvacije. “Tequila kriza” se ubrzo proširila na cijelu Južnu Ameriku, posebice Argentinu unatoč značajnoj geografskoj udaljenosti. Zahvaljujući financijskoj injekciji iz SAD-a i Svjetske banke, kriza se stišala za 18 mjeseci i zemlje su ponovo uzimale daha, brže nego li je itko očekivao.

Krugman navodi raspravu koju je započeo Guillermo Calvo iz Svjetske banke, koji se pitao “zašto tako velika kazna za tako mali zločin” budući da je dosta analitičara tvrdilo da Meksiko nije napravio značajniju pogrešku. Zaključeno je da se “Tequila kriza” može svakome dogoditi i da nitko nije na to imun jer je to sve zapravo bio nesretan splet okolnosti na koji se i nije moglo utjecati. Kritika je ponovo upućena i MMF-u i Svjetskoj banci, budući da spas Meksika nije bio dobro osmišljen plan već samo sreća što je injekcija gotovine pomogla obezglavljenoj Vladi. Ono što Krugmana brine je što nema jamstva da će takva strategija i ubuduće biti djelotvorna, te zaključuje da je naučena pogrešna lekcija.

Autor u četvrtom poglavlju (*Budućnost koja nije uspjela: Japan u devedestima*) objašnjava situaciju u Japanu početkom devedestih godina te navodi kako je Japan došao u krizu tako da je proizvodnja u godini 1998. pala ispod razine proizvodnje iz 1991. Raspravlja i o poziciji članica KEIRETSU – grupe poduzeća organiziranih oko centralne banke. Navodi da je “bubble economy” Japana poprimila groteskne proporcije, tako da se prije ili kasnije morala ispuhati. Japan je stoga pokušavao (slijedeći ideju Johna Maynarda Keynesa), suočen sa slabom potrošnjom privatnog sektora, povećati državnu

potrošnju. Na taj su način kreirali velik broj radnih mjesta. Međutim, ni to nije uspjelo pokrenuti japanski *yen*.

Suočen s deficitom, Japan 1997. uvodeći više stope poreza, još dublje tone u recesiju. Nakon godinu dana, ponovo pokreće javne radove i predviđa budžetski deficit od 10 posto što je teoretičare podsjetilo na brojke uglavnom vezane za zemlje Latinske Amerike. Krugman u takvim situacijama (pomanjkanje potrošnje) izlaz vidi u očekivanoj inflaciji ("trebalo bi uvjeriti ljude da će *yen* manje vrijediti za mjesec ili godinu dana"), što bi zacijelo stimuliralo domaću potrošnju. Štednja bi na taj način postala manje atraktivna, povećale bi se investicije i dovelo bi do slabljenja *yena* i bolje konkurentnosti na svjetskom tržištu. Zahtjev za očekivanom inflacijom je zapravo zahtjev za slabljenjem *yena*. To se na žalost Japanaca nije dogodilo, ostaje pitanje da li zbog japanskog ponosa ili sna o promaknuću *yena* u globalnu valutu, zaključuje Krugman te dodaje da bi bilo tragično žrtvovati jedan narod zbog taštine pojedinih utjecajnih dužnosnika.

Peto poglavlje (*Svi padaju: Slom Azije*) govori o Tajlandu u kojem su tvornice sagradili stranci, ali su mali business uglavnom financirali lokalni poduzetnici. Do budžetskog deficita dovela je činjenica da je tajlandska vlada željela održati stabilan tečaj *bahta* u odnosu na američki dolar unatoč tome što je on jačao zbog sve veće potražnje za bahtom od japanskih banaka koju su potakli investitori kupujući zemlju i plaćajući radnike. Velik broj investicija je propao, a i investitori su postali jako izbirljivi u izdavanju kredita. Želeći sačuvati vrijednost valute, vlada je smanjila ponudu *bahta*, povećala kamatne stope, što je dovelo do destimulacije investiranja i usporavanja tajlandske ekonomije. Vlada je na kraju ipak popustila i *baht* je počeo padati.

Dva su se različita pitanja tada pojavila o recesiji koja se proširila Azijom, nakon devalvacije *bahta*: a) zašto je devalvacija u jednoj maloj ekonomiji prouzročila kolaps investiranja i outputa u cijeloj regiji; b) zašto vlada nije spriječila katastrofu, odnosno što se dogodilo s makroekonomskom politikom.

Odgovor na prvo pitanje je definitivno panika, i to potpomognuta loše vođenom ekonomijom, velikim zajmovima i investiranjem u sumnjive projekte. "Paničari" su ipak, u ovom konkretnom slučaju, prošli bolje od "razumnih". U Maleziji, Koreji, Indoneziji i Tajlandu gubitak povjerenja u tržište doveo je do financijskog i ekonomskog kolapsa iako ta tržišta nisu bila izravno povezana nego samo u mislima investitora.

Po Krugmanu, dva su događaja pokrenula krizu: tečajni odnos *yen*-dolar i devalvacija valute u Kini 1994. s rastućom konkurencijom njezine jeftine radne snage.

Krugman se u šestom poglavlju (*Igra povjerenja*) osvrće na dvostruke standarde koji vladaju u (ne samo) svjetskoj ekonomiji, potaknutih od tržišta. Navodi primjer Australije i Indonezije, jer su se isti događaji tumačili na dva oprečna načina. Tržišni odgovor na krizu u Australiji bio je, "nasta-

vimo kupovati australsko, to je samo prolazna kriza”, dok su se slična događanja u Indoneziji tumačila kao vraćanje starim, lošim danima. Krugman zaključuje da je to zapravo problem povjerenja, te i na ovom mjestu upućuje kritiku MMF-u koji je otežao azijsku krizu i tako pogoršao situaciju. Navodi pogrešku MMF-a koji je, kaže, jasno pogriješio zahtijevajući od Tajlanda, Indonezije i Koreje da brzo povećaju poreze i smanje državnu potrošnju kako bi smanjili budžetski deficit iako nitko osim njega to nije vidio kao velik problem. Na taj je način samo reducirao potražnju i proširio paniku tržištem. MMF je tada zahtijevao da se poduzmu neke mjere koje baš i nemaju veze s njegovim mandatom, sve pod krinkom vraćanja povjerenja u business. Pravi je problem ipak bio u kamatnoj stopi i tečaju, budući da ih je MMF “natjerao” da održe valutu i povećaju kamatne stope (u početku do nebeskih visina, navodi autor) kako bi uvjerali (i ohrabрили) investitore da ne povuku novac. Krugman smatra da je trebalo pustiti tečaj da padne kao u Australiji, jer bi se tako izbjegla financijska panika, azijske bi države opet počele “izgledati jeftino” i potaknule bi se nove investicije. Autor zaključuje da pravila država “novog svjetskog poretka” tu nisu vrijedila i za zemlje u razvoju, tako da zapravo nitko nije bio kriv zbog takva pogoršavanja situacije.

Gospodari svemira: Hedge fondovi i drugi lopovi – naziv je sedmog poglavlje gdje autor započinje priču o “hedge fondovima” i Georgeu Sorosu, jednom od najvećih svjetskih investitora, neki kažu i najvećih svjetskih špekulanata, koji je prouzročio devaluaciju funte početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. On je svojim razmetljivim stilom, navodi Krugman, po novinama najavljivao devaluaciju, te tako ne samo zgrnuo ogromno bogatstvo, nego i stekao titulu jednog od “najvećih svjetskih špekulanata u povijesti”. Kriza u Aziji ubrzo se proširila i na Hong Kong, koji je imao apsolutno otvoreno tržište i stopu rasta o kojoj teoretičari nisu ni mogli sanjati, pa su ga neki nazivali zemljom sa zlatnim standardom. Ono što je snašlo Hong Kong, uz financijsku krizu, bila je i zavjera dvaju fondova, Georgea Sorosa i Juliana Robertsona, koji su financijskim makinacijama prodavali dionice Hong Konga, posuđivali ih od njihovih vlasnika, prodavali ih za hongkoške dolare i na kraju mijenjali hongkoške dolare u američke. Hong Kong je ubrzo postao najskuplja zemlja u regiji i pogodila ga je najgora recesija u povijesti. Međutim, Hong Kong se ipak obranio, narušivši svoj ugled zemlje apsolutno slobodnog tržišta, manipulirajući tržišnim cijenama, zahvaljujući ogromnim rezervama i kupnji lokalnih dionica, povisujući im na taj način cijenu.

Prijelaz Rusije iz komunizma u kapitalizam tekao je znatno teže, i to ponajprije zbog nekolicine oligarha, neposredno povezanih s Vladom, koji su pljačkajući zemlju iz nje iznosili novac. Zbog toga im nisu pomogle ni brojne financijske injekcije, te je, po Krugmanu, to bilo bacanje novca u vreću bez dna. George Soros se i ovdje pokušao umiješati, predlažući devaluaciju, ali ovog puta Rusiji nije bilo spasa, te je Rusiju pogodio financijski kolaps zaprijetivši da će povući cijeli svijet.

Autor osmim poglavljem (*Podizanje s dna*) opisuje situaciju u Maleziji 1998. i radikalne mjere koje je poduzeo njen premijer Mahatir, kojeg je izdalo strpljenje, jer nije vidio napredak unatoč provedenim mjerama. Brazilsko čudo (dva desetljeća rasta od po 9 posto godišnje) bilo je daleko iza njega, a ono što je bilo aktualno bilo je dvadesetak godina krize, čak i s hiperinflacijom. Ministar financija Cardoso odlučio je napraviti zaokret, uveo je mjere koje su ga učinile tako popularnim da je godinu poslije postao predsjednikom. Uveo je najavljenju seriju malih devalvacija, koje su inflaciju učinile neznatnom. Međutim, ruska kriza, budžetski deficit i hedge fondovi opet su ga vratili, te je Brazil počeo naglo gubiti kontrolu nad tečajem, što je zahtijevalo hitnu akciju. Ovdje se Krugman osvrnuo na MMF i njegov zahtjev Brazilu da poveća kamatnu stopu iako je tada već izgledalo da se situacija smirila. Ono što je autora posebno zasmatalo bila je činjenica da su Brazil, kao i Tajland, Indonezija i Malezija otišli u Washington u trenutku potrebe, poslušali savjet i slijedili naložene im mjere, te za sve to bili nagrađeni katastrofom. Autor se pita tko je sljedeći i, na žalost, izvrsno predviđa slom argentinske ekonomije, čega smo bili svjedoci proteklih nekoliko mjeseci.

Autor zaključuje djelo poglavljem koje nosi naslov kao i sama knjiga – *Pouratak ekonomije depresije*, gdje navodi da svjetska ekonomija nije u depresiji te da vjerojatno uskoro neće ni biti, pogotovo ne sa značajkama koje su obilježile svjetsku ekonomiju 30-ih godina prošlog stoljeća. Ipak, dokazano je da je svjetska ekonomija kudikamo opasnije mjesto nego što smo mislili, jer do prije nekoliko godina nitko nije ni sanjao da će se i moderne nacije suočavati sa strahom od recesije i špekulanata. Ako se to moglo dogoditi Japanu - zaključuje Krugman - može se dogoditi svakoj drugoj ekonomiji. Ponovo strahuje da se kriza iz Argentine, Turske ili Južne Afrike ne proširi cijelim svijetom, te se zalaže da zemlje poput Argentine bar nakratko postanu protekcionističke kako bi postigle punu zaposlenost. Konstatira da je svijet nepravedno mjesto, jer bogati ne samo da su bogati nego imaju i stabilne i efikasne vlade, iako i tu ponekad postoje iznimke (Japan). Navodi da ponos u pojedinim situacijama ne bi smio imati ključnu ulogu u donošenju odluka, pa predlaže Japanu da poveća ponudu novca u opticaju, budući da ni nula posto kamatne stope nije bilo dostatno da pokrene stvari.

Stil Paula Krugmana nije idealan samo za nekoga tko se prvi put udubljuje u ekonomske misli i želi naći smisao u naizgled nepovezanim događanjima što su u posljednjih nekoliko godina potresali svjetske ekonomije, nego i za svakog ekonomista koji pokušava učiti iz prošlosti. Knjiga izvrsno prati ekonomska zbivanja i društveno-političke odnose u zemljama Latinske Amerike i Jugoistočne Azije. Autor je na pojedinim mjestima dovoljno samokritičan da bi priznao vlastitu pogrešku, ali i kritičan prema svima koji minimiziraju ulogu prošlih događaja, pri tome se najčešće "obračunavajući" s MMF-om i njegovom ulogom u svjetskoj ekonomiji.

Na kraju autor navodi misli svojeg uzora, Johna Maynarda Keynesa, po kojem smo "upali u ogroman nered, počinili krupnu pogrešku u kontroli nad kompliciranim strojem, čije funkcioniranje ne razumijemo". Krugman smatra da nećemo postići potrebno razumijevanje dok ne budemo sposobni jasno razmišljati o problemu i pratiti te misli gdje god nas one vodile. U tom smislu ilustrativan je stav prof. Krugmana koji oslikava probleme s kojim se suočava svjetska ekonomija u posljednje vrijeme:

"Jedine važne i ozbiljne prepreke u dosezanju svjetskog boljitka su zastarjele doktrine koje su prenatrpale čovjekov um i tako mu ograničile razmišljanje."

Marko Perić